

פתרון הבחינה

היסטוריה

חורף תשפ"ב, 2022, שאלון: 22261

תכנית חדשה 70%

מוגש ע"י מורים להיסטוריה בבית הספר לבגרות של יואל גבע

הערות:

1. התשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

חלק א' –

טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה והשואה – עם ספר

פתוח.

פרק ראשון

הנבחנים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- מקור – נאציזם – אידאולוגיה ומעשה

סעיף א'

הנאצים התנגדו לרעיונות הדמוקרטיה בשל מספר נימוקים:

- נימוק ראשון** – בדמוקרטיה יש ריבוי דעות וריבוי מפלגות ואילו על פי עקרונות האידאולוגיה הנאצית בגרמניה צריכה להיות רק מפלגה אחת והיא המפלגה הנאצית.
 - נימוק שני** – בשלטון דמוקרטי המנהיג נבחר בבחירות פנימיות ודבר זה סותר את עקרון המנהיג בו יש למפלגה הנאצית רק מנהיג אחד שאין עליו עוררין ואי אפשר להחליפו.
 - נימוק שלישי** – בשלטון דמוקרטי ערך השוויון הוא בולט וברור ודבר זה נוגד את עקרונות האידאולוגיה הנאצית שבה הדגש הוא על הבדלי מעמדות ועליונות גזעים על גזעים אחרים.
 - נימוק רביעי** – בשלטון דמוקרטי יש בחירות כלליות ולכן המפלגה הנאצית עלולה להפסיד בבחירות.
 - הרחבה** – היטלר ראה בדמוקרטיה משטר חלש, שלא מתאים לגזע הארי העליון. הוא ראה בבעיות של רפובליקת ויימאר הוכחה לחוסר היעילות של הדמוקרטיה. היטלר שלל את הרעיונות של הדמוקרטיה והליברליזם כמו שוויון זכויות, חירות הפרט, ריבוי מפלגות ועוד. לאחר שמפלגתו עלתה לשלטון, היטלר החליף תוך מספר חודשים את השלטון ממשטר דמוקרטי למשטר טוטליטרי שיש בו מנהיג אחד ומפלגה אחת.
- מקור מספר הלימוד:

בספר הלימוד מסעות בזמן - משלום למלחמה ולשוואה - בהוצאת מט"ח מאת ד"ר קציעה אביאלי – טביביאן, ניתן למצוא קטע מקור בעמוד 116. בקטע ניתן לראות את בניין הפרלמנט הגרמני – הרייכסטאג – עולה בלהבות. כתוצאה משריפת הרייכסטאג האשימו הנאצים את מתנגדיהם כמו הקומוניסטים שהם אשמים בשריפה ולכן למחרת פירסם היטלר צו חירום בשם הצו להגנת העם והמדינה. הצו ביטל למעשה את זכויות היסוד של האזרחים במדינה דמוקרטית והסיר מעליהם את הגנת החוק.

סעיף ב'

הסדר החדש הוא רעיון פוליטי – כלכלי – חברתי ותרבותי שאותו ביקשו הנאצים ליישם בשטחי שלטונם. הכוונה היא שמשטרים פוליטיים כמו דמוקרטיה וקומוניזם יימחקו, יבוצע ניצול כלכלי של המדינות הכבושות, לא יהיה שוויון בין האנשים אלא הבדלי גזעים, ועוד. הסדר החדש התבסס על קביעתו של היטלר שאמר בחודש יולי 1941 (חודש לאחר פלישת גרמניה לברית המועצות):

הסדר החדש הוא: "ראשית: כבוש! שנית: שלוט! שלישית: נצל!"

בסדר החדש באים לידי ביטוי שני עקרונות בולטים של האידיאולוגיה הנאצית והם תורת הגזע ומרחב מחייה. גם האנטישמיות הייתה חלק מהסדר החדש.

שני עקרונות של הסדר החדש שבאים לידי ביטוי בקטע:

עקרון ראשון הוא מרחב מחייה כלומר כיבוש שטחים וניצולם. ציטוט: "היטלר הציב לעצמו מטרה נשגבה מכל אשר ראה העולם מעודו: קיסרות המשתרעת מן האוקיינוס האטלנטי עד הרי אורל".

עקרון שני הוא יישום תורת הגזע על כל בני האדם החיים בשטחים אלו. ציטוט: "אם אין גזעים תואמים את הדימוי שלו, הוא ינפה, ישבית, יחסל, עד שתתאים המציאות לתפיסתו".

דוגמאות לצעדים שנקט המשטר הנאצי:

מרחב מחייה:

כיבוש – גרמניה כבשה כמעט את כל מדינות אירופה וגם את פולין וחלק משטחי ברית המועצות. גירוש תושבים – אוכלוסיות שונות הועברו בכפייה ממקום מגוריהם, על מנת לאפשר יישוב של גרמנים במקומם. לדוגמא: בפולין יישבו הנאצית אוכלוסייה ארית במקום האוכלוסייה הגרמנית. תורת הגזע:

ניצול אנושי – הנאצים העבירו ממדינות שונות (בעיקר מפולין ורוסיה) כשבעה מיליון עובדי כפייה אל גרמניה כדי לשרת את הכלכלה של הרייך. אותם אנשים הועסקו בתנאים קשים ביותר בתעשייה, במכרות, בכבישים ובשדות.

גזע סלאבי נחות - קרוב לשלושה מיליון שבויי מלחמה רוסים מתו או נרצחו במחנות העבודה הנאציים.

שאלה 2- מנהיגות בגטאות

סעיף א'

דילמה אחת עימה התמודדו ראשי היודנראט בגטאות בתקופה שלפני ביצוע "הפתרון הסופי":
הדילמה המרכזית של חברי היודנראט עד לביצוע הפתרון הסופי הייתה האם לבצע באופן מדוקדק את הוראות השלטון הגרמני בידיעה שמטרתו הן פגיעה ביהודים או לפעול למען האוכלוסייה היהודית תוך סיכון אישי למול הגרמנים.

חברי היודנראט מונו על ידי השלטון הגרמני בפולין, לרוב על ידי אנשי ס.ס. או מפקדים בגסטפו או הסיפ"ו. הם היו מחויבים באחריות אישית לביצוע מלא של הוראות הגרמנים. חברי יודנראט שפעלו בניגוד להוראות נענשו, נכלאו ולעיתים נרצחו. מטרת הגרמנים הייתה לפגוע ביהודים, הן בחודשים הראשונים ובאופן מכוון עם הקמת הגטאות ולצורך כך הם השתמשו ביודנראט כשליחים ומוציאים לפועל. דוגמאות:

האם להעביר לגרמנים רשימות של יהודים לעבודות כפייה? מצד אחד ראשי היודנראט רצו להגן על בני עמם אך מצד שני הם ידעו שסירוב פקודה של הגרמנים עלול להביא לתוצאות קשות לכלל תושבי הגטו.

דילמה נוספת – למי לחלק את מעט המזון שהיה בגטו: לילדים או לקשישים או לכאלו שעבדו? דילמה נוספת – למי לחלק את התרופות המעטות הקיימות בגטו? היו כל כך הרבה אנשים וילדים בגטו שהיו צריכים תרופות ועל ראשי היודנראט הוטלו המשימה לבחור למי לתת ובכך לחרוץ גורלות.

דילמה אחת עימה התמודדו ראשי היודנראט בגטאות בזמן "הפתרון הסופי":

בעת "הפתרון הסופי" (1941 ואילך), הודיעו הגרמנים ליודנראטים בגטאות שעליהם להעביר רשימות של כמה אלפי איש בכל יום (תלוי בגודל הגטו כמובן) ואת האנשים הללו ישלחו ליישוב מחדש במזרח (הכוונה האמיתית הייתה השמדה).

דילמה ראשונה – **האם לשתף פעולה?** – חלק מהיודנראטים לא הסכימו לשתף פעולה עם הגרמנים בנושא זה. הם לא רצו "למסור" את אחיהם לידי הגרמנים. יודנראטים כאלו הוצאו להורג או שהתאבדו (כדוגמת אדם צ'רניאקוב- ראש היודנראט בגטו ורשה). מרבית היודנראטים כן בחרו לשתף פעולה עם הגרמנים, מתוך מחשבה שיוכלו להציל בדרך זו חלק מהיהודי הגטו, במיוחד את היהודים שעבדו בעבור הגרמנים

דילמה שנייה - **את מי לשלוח?** - היודנראטים היו צריכים לשלוח כל יום אלפי יהודים לרכבות (ומשם למחנות ההשמדה). הדילמה שלהם הייתה: את מי לשלוח קודם? את החולים? את הילדים? את הבריאים?

דילמה שלישית - **האם לומר לתושבי הגטו שהם נשלחים להשמדה?** - ראשי היודנראט דנו בשאלה האם לחשוף בפני יושבי הגטו את הידיעות על ההשמדה ובכך לתת ליהודים אפשרות להציל את עצמם או לא לגלות להם כדי שלא ידעו לאן הם הולכים.

בתקופת הפתרון הסופי הדילמות של היודנראט היו שונות כי מרבית היודנראטים כבר ידעו מה יעלה בגורלם של כל היהודים שחיים תחת שליטת הגרמנים.

סעיף ב'

המטרות של תנועות הנוער בגטאות לפני ביצוע "הפתרון הסופי":
 מטרה ראשונה – שיקום הפעילות לאחר שרבים מהחניכים והמדריכים פוזרו לגטאות אחרים או מצאו את מותם.
 מטרה שנייה – מאבק "למען התקווה" הענקת משמעות לבני הנוער בגטו, לאחר שהגרמנים אסרו על פעילות חינוכית, חברתית ותרבותית בעבור יהודים. תנועות הנוער ארגנו פעולות לבני הנוער שחיים בגטו. לעיתים הפעולות היו גלויות אך לרוב חשאיות.
 מטרה שלישית- תנועות הנוער הציונית המשיכו לעסוק בהכשרת החניכים להגשמה ציונית בארץ ישראל. חלקן אף הקימו חוות הכשרה חקלאיות מחוץ לערים הגדולות.
 דרכי פעולה של תנועות הנוער בגטאות לפני ביצוע "הפתרון הסופי":
 דרך ראשונה - ייסוד גרעיני הכשרות וקיבוצים בימי המלחמה.
 דרך שנייה - הקמת גימנסיה כמו גימנסיה דרוור שבה למדו במחתרת מקצועות לימוד שונים.
 דרך שלישית – הקמת מערכת של שליחים וקשריות שעברו בין הגטאות השונים.
 דרך רביעית - פרסום עיתונות מחתרית שבה קיבלו הקוראים מידע על הנעשה במלחמה ועל המתרחש בגטאות אחרים.
 בזמן ביצוע הפתרון הסופי חל שינוי כי חברי תנועות הנוער הבינו שגורלם של כל היהודים יהיו אחיד (כלומר הגרמנים מתכננים לשלוח את כולם להשמדה) ולכן הם התחילו לפעול בצורה אחרת לגמרי, הרבה יותר נחושה ונועזת. מרבית תנועות המרד באו מתוך תנועות הנוער שפעלו בגטאות.
 ניתן לראות זאת בקטע מקור בספר משלום למלחמה בעמוד 247. בקטע המקור אבא קובנר קורא לצאת למרד בגטו וילנה כי הוא וחבריו מבינים שזו הברירה היחידה שיש.

שאלה 3- מלחמת העולם השנייה וגורל היהודים

סעיף א'

ניתן ללמוד מקטע המקור על מאפייני השלב הראשון של ביצוע הפתרון הסופי:
 ראשית יש צורך להבין שלגרמנים היו מספר שלבים בביצוע הפתרון הסופי.

השלב ראשון היה רצח בבורות ירי.

שלב זה התרחש מיוני 1941 (תחילת "מבצע ברברוסה") ועד 1943. שלב זה נעשה בעיקר על ידי יחידות של ה - אס.אס. ששמן היה "איינזגרופן". יחידות אלו חולקו לארבע קבוצות שכל אחת מהן כללה 1000 איש והן נעו בעקבות הארמיות בשטחי בריה"מ (לקבוצת ארמיות דרום היו שתי יחידות כאלו). לאחר שהצבא הגרמני כבש אזור מסוים, נכנסו ה"איינזגרופן" לאזור וביצעו בו הרג המוני. היו מקרים שבהם המשטרה המקומית סייעה ליחידות אלו כמו באוקראינה.

שיטת ההרג

יחידות של האיינזגרופן היו מגיעות לכפר יהודי. הם היו פוקדים על תושבי הכפר להתכנס במרכז וזאת כדי להעביר אותם ליישוב אחר או למחנה עבודה. לאחר שהיהודים היו מגיעים למרכז הכפר, הם נלקחו ברגל או במשאיות לבור שנחפר מבעוד מועד. אנשי האיינזגרופן היו יורים בהם ולאחר מכן מכסים את הבור באדמה. כמות הנרצחים בשיטה זו הגיעה כמעט למיליון וחצי איש.

ניתן לראות זאת בקטע המקור:

ציטוט: "כל היהודים... יוצאו להורג בירייה על פי החוק הצבאי".
ניתן לראות בציטוט זה שמדובר בהרג על ידי רובים.
ציטוט: "הירי צריך להתבצע רחוק מערים, מכפרים ומדרכים ראשיות. יש להשטיח את הקברים כדי שלא ייווצר שום אתר עלייה לרגל".
בציטוט זה ניתן להבין שהירי יהיה רחוק מיישוב אדם כדי למנוע עדי ראייה וכן מכסים לאחר מכן את הקברים כדי ליצור מצב שבו לא ידעו שמדובר באתר של הרג.
בסעיף השני קיימת עדות למצוקה הפסיכולוגית של המשרתים ביחידות החיסול "הרשמים מאירועי היום". ככל שחלף הזמן התקשו אנשי עוצבות המבצע והכוחות המסייעים להם מתוך הצבא והמשטרה הגרמניים לבצע את הרציחות.
על כן בשלבים הבאים של הפתרון הסופי מצאו הגרמנים דרכים להרחיק את הרוצח מהנרצח על ידי:

- השמדה בגז במקום במקום בירי.
- שימוש ביהודים לטובת השמדת הגופות וטיפול ברכוש.

סעיף ב'

אחד הקרבות שהשפיעו על גורל היהודים היה הקרב באל עלמיין.
מדובר בקרב שהתרחש בשנת 1942 בצפון אפריקה. במהלך הקרב, שארך 12 יום, הביסה הארמייה השמינית של חבר העמים הבריטי בפיקודו של ברנרד מונטגומרי את ארמיית הפאנצר הגרמנית בפיקודו של ארווין רומל ואילצה את גרמניה ואיטליה להתחיל בנסיגה ארוכה מערבה לאורך חופי צפון אפריקה, שהסתיימה בכניעת הכוחות הגרמניים והאיטלקיים בתוניסיה בראשית מאי 1943. ניצחון בעלות הברית בקרב הסיר סופית את האיום הגרמני מעל מצרים ותעלת סואץ.
קרב זה השפיע על גורל היהודים מכיוון שהיהודים שחיו בצפון אפריקה במדינות כמו לוב ותוניסיה סבלו רבות מהגרמנים בתקופה זו וגורלם עמד להיות דומה לגורלם של אחיהם באירופה אך הניצחון של הבריטים בקרב הסיר את האיום מעל ראשם של היהודים שחיו במדינות צפון אפריקה.

חלק ב'

פרק שני – לאומיות וציונות

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4 - מקור – מנהיגות בתנועות הלאומיות

סעיף א'

למנהיגים של התנועות הלאומיות היו מספר מאפיינים:
מאפיין ראשון- הם היו אנשים **כריזמטיים** כלומר אנשים שיודעים להוביל ולמשוך אחריהם אנשים אחרים.

הם האמינו בכוחם לגייס את ההמונים ולשנות את הסדר החברתי הקיים. הם דאגו לטפח תודעה לאומית ולפאר את המורשת של העם ולטפח שפה משותפת, ערכים כמו אהבה למולדת וסמלים לאומיים כמו המנון ודגל.

מאפיין שני – הם היו אנשים **משכילים** שהשתייכו בדרך כלל **למעמד הבורגנות**, שהתחזק במאה ה-19.

מאפיין שלישי – הייתה להם **יכולת אירגון** טובה. לדוגמא: הקמת תנועה פוליטית בצורה יעילה ומוצלחת.

בחרתי בתנועה הלאומית של איטליה.

המנהיג שפעל שם היה ג'וזפה מציני.

בשנת 1831 חזר מציני לאיטליה והקים שם תנועה שנקראת **'איטליה הצעירה'**. תנועה זו שאפה לאחד את איטליה וליצור רפובליקה בעלת חוקה שבה יובטחו חירות ושוויון זכויות לכל האזרחים. תנועה זו הצליחה לגייס לשורותיה המוני אדם. ניתן להוסיף שלצידו של מציני פעל הלוחם והמפקד ג'וזפה גריבלדי וכן ראש הממשלה של אחת הממלכות (ממלכת סרדיניה) ששמו קאמיל קאבור. בנוסף, בשנת 1848, באירועי "אביב העמים", היה מציני אחד האישים הבולטים ביותר וממובילי המאבק לעצמאות.

סעיף ב'

באזור ניתן לראות 3 דוגמאות:

דוגמא ראשונה – במרכז האזור יש מגן דוד שזהו סמל של היהודים כלומר הרצל הוא מנהיג היהודים שזהו סמלם.

דוגמא שנייה – בתחתית האזור ובצד ימין ניתן לראות התיישבות כפרית ועבודה חקלאית כאשר הכוונה היא להפרחת השממה ולעידוד ההתיישבות בארץ ישראל, עקרון שהרצל דיבר עליו וחתר להשגתו.

דוגמא שלישית – הרצל הוא המנהיג של היהודים כי ניתן לראות שהוא עומד על הבמה ומצד אחד מסתכלים עליו היהודים מתקופת התנ"ך ומצד שני מסתכלים עליו היהודים המשכילים מאירופה. דוגמא רביעית – באזור ניתן לראות את משה רבנו, מנהיג העם היהודי מתקופת התנ"ך, מעניק את מקלו להרצל ולמעשה נותן לו את האות להמשיכו בהנהגת העם היהודי.

שאלה 5- התנועות הלאומיות – מטרות ודרכי פעולה

סעיף א'

לתנועות הלאומיות היו מספר מטרות:

מטרה ראשונה – מאבק לשחרור משלטון זר.

מטרה שנייה – איחוד יחידות פוליטיות נפרדות והקמת מדינת לאום ריבונית (עצמאית).

מטרה שלישית – יצירת אחידות פנימית במדינה כמו שפה משותפת, המנון ועוד.

שתי פעולות:

מאבק לשחרור השלטון הזר - לאחר כישלון "אביב העמים" הבין קאבור, ראש ממשלת סרדיניה, שאין סיכוי להפיכה ולמרד כנגד השולטים באיטליה מבלי עזרה מבחוץ, לכן, הוא פנה לצרפת ושכנע אותה שתעזור לכבוש את שטחי צפון איטליה הנמצאים תחת שליטת אוסטריה, וכך היה. במקביל, כבש צבא בפיקודו של גריבלדי את דרום איטליה ולאחר הכיבוש מסר גריבלדי את אזור דרום איטליה לידי קאבור שלמעשה איחד בין שני האזורים (צפון ודרום איטליה) ויצר את איטליה המאוחדת.

תהליך האיחוד הושלם לאחר שוונציה ורומא צורפו לאיטליה בשנת 1870. **יצירת אחידות -** גם לאחר האיחוד לא חשו עצמם תושבי איטליה כאומה אחת. תושבי צפון איטליה לא הרגישו שייכים לתושבי דרום איטליה ולהיפך. הדרך לאחד בין כולם הייתה יצירת מערכת חינוך אחת בבתי הספר הממלכתיים.

סעיף ב'

המטרות של התנועה הציונית:

1 – הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל.

2 – העלאת התודעה הלאומית בקרב יהודי העולם.

3 – גיוס כספים כדי לקיים את הפעולות למען הקמת מדינה.

התנועה הציונית התבססה גם על מסורת כי היא חיזקה בלב היהודים את הקשר ההיסטורי שלהם לארץ ישראל, ארץ האבות עוד מתקופת התנ"ך. הקידמה בה השתמשה התנועה הציונית הייתה העיתונות והתחבורה המודרנית כמו הרכבת.

שאלה 6- התנועה הציונית והתנועות הלאומיות באירופה

סעיף א'

שני גורמים משותפים:

תנועת ההשכלה ותופעת החילון.

תנועת ההשכלה היהודית הייתה חלק מתנועת ההשכלה האירופית. היא הושפעה מרעיונותיה והתאימה אותם ליהדות. תנועת ההשכלה היהודית רצתה שהיהודים יישארו נאמנים לדת ולמסורת היהודית, אבל במקביל, שישתלבו בחברה האירופית, שיהיו מודרניים ומשכילים. משה מנדלסון, שהיה אבי תנועת ההשכלה היהודית, טבע את העיקרון: "היה יהודי בביתך ואדם בצאתך" כלומר אפשר לשמור על היהדות (בבית) ובמקביל להשתלב בחיים המודרניים (מחוץ לבית). בהשפעת תנועת ההשכלה היהודית, היהודים עברו תהליך של חילון. הם התרחקו מהדת ושינו את אורח חייהם.

ההתרחקות מהדת (כלומר החילון) "פינתה מקום" מבחינת הזהות של האנשים שאליו נכנסה הלאומיות, ממש כפי שקרה במדינות אחרות באירופה.

גורם ייחודי

האנטישמיות.

אופציה נוספת: אכזבה מהאנטיפיציה.

את המונח אנטישמיות טבע בשנת 1879 עיתונאי גרמני בשם וילהלם מאר.

האנטישמיות פירושה: שנאת יהודים. שנאת יהודים הייתה קיימת תמיד. בעבר, זאת הייתה שנאה על רקע דתי כלומר הנוצרים שנאו את היהודים כי הייתה להם דת שונה. במאה ה-19 צמחה

האנטישמיות המודרנית. הייתה זו אנטישמיות על רקע חברתי- כלכלי-פוליטי ולאומי. הכוונה היא שעמי אירופה שנאו את היהודים בגלל שהם תפסו להם את מקומות העבודה, כיהנו במשרות בכירות בממשלות השונות ובנוסף רגש הלאומיות שהציף את אירופה הבדיל את היהודים מהעמים בתוכם הם חיו. שיאה של האנטישמיות המודרנית הייתה האנטישמיות הגזענית, שראתה ביהודים גזע שונה, נחות ומסוכן לחברה. המשמעות היא, שלא ניתן לשנות את תכונותיהם השליליות של היהודים, כי גזע, בניגוד לדת, לא ניתן לשינוי.

הגורמים לאנטישמית המודרנית:

א – **האמנציפציה** – בעקבות תהליך קבלת האמנציפציה, יהודים השתלבו בכלכלה, בחינוך, במדע, בפוליטיקה – והצליחו. דבר זה עורר קנאה בקרב האירופים, שהרגישו שהיהודים ה"זרים" מצליחים על חשבונם.

ב – **הלאומיות** – על רקע ההתעוררות הלאומית שהתרחשה בעמי אירופה, היהודים נתפסו כעם נפרד, עם זר עם מאפיינים משלו, שאינו שייך לעמי אירופה ונבדל מהם.

ג - **תורת הגזע** – במהלך המאה ה-19, התפתחה באירופה תורת הגזע. מאמיניה טענו שבחברה האנושית קיימים גזעים שונים עם תכונות שונות, והיהודים נתפסו כגזע נחות אך מסוכן. אותם אנשים השתמשו גם במונח **דרוויניזם חברתי** שגרס כי מתנהלת מלחמת הקיום בין הגזע הארי גרמני לגזע היהודי בעל התכונות השליליות.

ביטויים/דוגמאות לאנטישמיות:

דוגמא ראשונה - פרשת דרייפוס.

דוגמא שניה – הטלת הגבלות על קבלת יהודים למשרות שונות. לדוגמא: משרדי החינוך והמשפטים בגרמניה הגבילו קבלת מורים ושופטים יהודיים לעבודה. בנוסף, במדינות שונות החלו להתפרסם ספרים ועיתונים אנטישמיים וכן קריקטורות אנטישמיות.

דוגמא שלישית – במזרח אירופה התרחשו פוגרומים (מעשי שוד, אלימות ורצח) קשים ביותר.

כיצד הביאה האנטישמיות לצמיחת הציונות?

בעקבות התגברות האנטישמיות באירופה, חלק מהיהודים הגיעו למסקנה שצריך לעזוב את אירופה ולהקים מדינה ליהודים בארץ ישראל.

סעיף ב'

גורם ראשון - **יחס עיון לעולים הציונים שהגיעו ממדינות שהשתייכו ל - 'מדינות ההסכמה'** – מכיוון שחלק ניכר מהיהודים שחיו בארץ ישראל נולדו ברוסיה ולכן היו בעלי אזרחות רוסית, הם היו איום מבחינת התורכים שנלחמו כנגד רוסיה במלחמה. אותם יהודים העדיפו להישאר נתינים זרים, לא הפגינו נאמנות לשלטון העות'מאני וזלזלו בסמכותו. התורכים אף חששו מפעולות ריגול של אותם יהודים לטובת רוסיה.

גורם שני - **עוינות למיעוטים לאומיים בגלל אופייה של האימפריה העות'מאנית כאימפריה רב לאומית** – ג'מאל פאשה, המושל הצבאי באזור ארץ ישראל, השתייך לתנועת "התורכים הצעירים". תנועה זו רחשה שנאה ואיבה רבה למיעוטים ברחבי האימפריה העות'מאנית. היהודים היו מיעוט ולכן הם שנאו גם אותם.

סיוע של אחת המעצמות

בריטניה שלחה בשנת 1917 את הצהרת בלפור לידי התנועה הציונית דבר שהיווה גורם מקדם ומזרז להתפתחותה.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות 7-9

שאלה 7 - מקור – המאבק של היישוב היהודי בבריטים (1945-1947)

סעיף א'

מטרה ראשונה – להקים מדינה יהודית בארץ ישראל.

ציטוט: "מדינת ישראל. זוהי הצוואה האחרונה..."

מטרה שנייה – ליצור מצב שבו כל המעפילים עולים לארץ ישראל.

ציטוט: "לא נשקוט ולא ננוח עד שנעלה את כולם ארצה".

מטרה שלישית – להילחם בספר הלבן השלישי.

ציטוט: "ובניגוד להתחייבויותיה והצהרותיה... המשיכה בביצוע "הספר הלבן" משנת 1939".

שניים מן הגורמים שהשפיעו על מדיניות זו:

גורם ראשון – סירובה של בריטניה להעניק ליהודים להקים מדינה בארץ ישראל על אף השואה שהייתה לעם

היהודי ולמרות שהיהודים עזרו לבריטניה במלחמת העולם השנייה.

גורם שני – התמדתה של בריטניה בקיום ההנחיות שמופיעות בספר הלבן השלישי.

פעולה אחת שנקט היישוב היהודי למימוש המטרות:

העלאת מעפילים לארץ ישראל.

האוניה אקסודוס

ביולי 1947 הצליחה ההגנה לקבץ 4,500 ניצולי שואה בנמל בצרפת. הם עלו על אוניית מעפילים בשם אקסודוס ("יציאת אירופה") והתחילו לשוט לכיוון ארץ ישראל. בתחילה, עיכבו אותם הצרפתים ולאחר מכן ספינת קרב בריטית נצמדה אליה וליוותה אותה כל הדרך לכיוון ארץ ישראל. במרחק של 40 ק"מ מחופי ת"א, שש משחתות בריטיות חסמו את דרכה של האוניה. החיילים הבריטים עלו על האוניה והחל קרב בין הבריטים לנוסעי האוניה. המעפילים, ביאושם, השתמשו במוטות ברזל, ביתדות, בברגים, בבקבוקים ובקופסאות שימורים וזאת כנגד החיילים הבריטים המאומנים שהיו עם נשק. הבריטים פתחו באש ושלושה מעפילים נהרגו ועשרות נפצעו. האוניה נגררה לנמל חיפה והמעפילים הורדו מהספינה ומיד לאחר מכן הועלו על שלוש ספינות וגורשו חזרה לצרפת. אנשי היישוב, שעקבו אחרי ההתרחשויות ושמעו את שידורי הרדיו מהאוניה, קיימו הפגנות הזדהות ועצרות אבל.

כשהגיעו לצרפת, סרבו המעפילים לרדת מהספינות וביקשו שיחזירו אותם לארץ ישראל. הבריטים החליטו להגיב בחומרה והספינות נשלחו חזרה לגרמניה. לאחר שהספינות הגיעו לגרמניה המעפילים הורדו והושמו במחנות מעצר שהיו דומים מאוד למחנות הריכוז מבחינת המבנה שלהן.

רק בעזרת שליחי ההגנה הצליחו המעפילים לקבל בהמשך דרכונים ולהגיע לארץ ישראל.

החשיבות של פרשת אקסודוס

1 - שינוי דעת הקהל בעולם – לאחר שכלי תקשורת רבים דיווחו וצילמו את המאבק שהתרחש בין מעפילי האוניה ולבין הבריטים החלו אנשים רבים בעולם להתעניין יותר בנושא זה וגילו עד כמה הבריטים חסרי רגישות כלפי היהודים ניצולי השואה.

2 - השפעה על החלטות וועדת אונסקו"פ – באותו יום שבו האונייה אקסודוס הגיע לארץ ישראל סיירו חברי וועדה חשובה בנמל חיפה וכשהם ראו את ההתרחשויות בין הבריטים למעפילים הם החליטו שבאמת צריך לתמוך ביהודים החיים בארץ ישראל.

סעיף ב'

עיקרי התוכן של החלטת האו"ם:

1. **סיום המנדט הבריטי** - יש לסיים בהקדם את המנדט הבריטי על ארץ ישראל, ולהעביר את השלטון לידי התושבים המקומיים (היהודים והערביים).
2. **תוכנית החלוקה** - יש צורך לחלק את ארץ ישראל לשתי מדינות: מדינה ליהודים שתכלול 55% משטח ארץ-ישראל ומדינה לערבים שתכלול 45% משטח ארץ-ישראל. חברי הוועדה קבעו את שטחי המדינה העתידית על פי שני שיקולים: **שיקול דמוגרפי** - באזור שבו יש רוב יהודי כמו מישור החוף תוקם מדינה יהודית ובאזור שבו יש רוב ערבי כמו הרי השומרון תוקם מדינה ערבית. **שיקול כלכלי** - לשתי המדינות יהיה מוצא אל הים כדי להקים נמל, לפתח אזורי תיירות, ועוד.
3. **ירושלים תהיה בינלאומית** – העיר ירושלים לא תהיה שייכת ליהודים או לערבים אלא תהפוך להיות שטח בינלאומי בפיקוח האו"ם.

הגורמים שהשפיעו על ארצות הברית להצביע בעד תוכנית החלוקה והקמת מדינה יהודית בארץ ישראל:

- **רצון באזורי השפעה** - ארה"ב רצתה לחזק את מעמדה במזרח התיכון לאור העובדה שבריטניה הלכה ונחלשה. ארה"ב רצתה לשלוט על האזור ולא לתת לברית המועצות לשלוט באזור.
- **גורם הומני** – היהודים סבלו סבל רב במהלך מלחמת העולם השנייה (השואה) ולכן צריך לתמוך בתוכנית החלוקה ולאפשר להם להקים מדינה.
- **צורך בקולות היהודים** – נשיא ארה"ב, הארי טרומן, היה זקוק לתמיכת הקול היהודי לקראת הבחירות לנשיאות ארה"ב. במידה והיא יהיה בעד תוכנית החלוקה, היהודים בארצות הברית יצביעו עבורו.

בריטניה נמנעה מפני שהיא העדיפה לתת למעצמות העל לפתור את שאלת א"י.

שאלה 8 - מבית לאומי למדינה - מחלוקות

סעיף א'

לאחר פירוק "תנועת המרי העברי" התפצלו שוב המחותרות כאשר כל מחותרת בחרה סוג מאבק שונה:

חברי האצ"ל והלח"י המשיכו לעסוק במאבק צבאי כנגד הבריטים כלומר הם המשיכו בפעולות הכרוכות בהרג וכדומה. סוג מאבק זה נקרא "**מאבק רצוף**". לעומתם, ארגון ההגנה נסוג מהמאבק הצבאי והחל לעסוק בסיוע להעפלה ולהתיישבות היהודית בארץ ישראל. סוג מאבק זה נקרא "**מאבק צמוד**".

הדומה בין שתי הגישות

שתי הגישות (גם המאבק הרצוף וגם המאבק הצמוד) תמכו במאבק בבריטניה בגלל המדיניות האנטי-ציונית שלה כאשר הכוונה היא בעיקר ל"ספר הלבן השלישי" שפורסם בשנת 1939. בנוסף, שתי הגישות ביקשו להביא לסיום שלטון המנדט הבריטי ולהקמת מדינה יהודית עצמאית בארץ-ישראל.

השונה בין שתי הגישות

גישת המאבק הרצוף (מאבק צבאי) של האצ"ל והלח"י טענה שצריך להמשיך את המאבק הצבאי כנגד הבריטים. לעומתם, גישת המאבק הצמוד של ההגנה טענה שצריך להתמקד בהבאת מעפילים לארץ וכן בבניית יישובים ולא בפיוגים כנגד הבריטים.

הסבר גישת המאבק הרצוף

המאבק הרצוף הוא מאבק צבאי בלתי-פוסק בבריטים, מאבק ללא הגבלת זמן או תחומי פעילות, מאבק בכל האמצעים שעומדים לרשות האצ"ל והלח"י, בכל מקום בארץ ישראל: פגיעה במתקנים צבאיים, בחיילים ובאנשי מנהל בריטים כולל פעולות טרור נגד אזרחים בריטים.

הנימוקים של התומכים בגישת המאבק הרצוף

- 1- מאבק רצוף (צבאי) בבריטים יפגע בהם קשה ולבסוף הם יעזבו את הארץ. רק כוח יגרום להם לעזוב.
- 2- מאבק רצוף (צבאי) יאלץ את בריטניה לתגבר את כוחותיה בארץ. זה יכביד עליה מבחינה כספית וצבאית, וכך תתעורר ביקורת ציבורית בבריטניה דבר שיזרז את סיום שלטון המנדט הבריטי בארץ ישראל.

הסבר גישת המאבק הצמוד

המאבק הצמוד הוא מאבק שצמוד למדיניות של התנועה הציונית, מאבק שהתמקד בנושאי העפלה, התיישבות ומאבק מדיני בזירה הבינלאומית. במהלכו הופסק המאבק הצבאי נגד הבריטים.

הנימוקים של התומכים בגישת המאבק הצמוד

- 1- פעילות מתונה ולא אלימה תביא ליצירת תמיכה בדעת הקהל העולמית נגד המשך המנדט הבריטי.
- 2- המאבק הרצוף פוגע באזרחים חפים מפשע, והוא מנוגד לאופי המוסרי של הציונות.
- 3- המאבק הרצוף יגרום לבריטים להקשות עוד יותר על היישוב היהודי בארץ ישראל.

סעיף ב'

נימוקים של דוד בן גוריון להכרזה על הקמת המדינה:

- 1 – **חשש מוואקום שלטוני** – הבריטים אמורים לעזוב את הארץ ב – 15/05/1948 ואם לא תוקם מדינה עלול להיווצר וואקום (חלל) שלטוני, דבר שיכול להביא לאנרכיה.
- 2 – **שלטון ריבוני יאפשר גיוס חיילים** – במידה ותקום מדינה תהייה אפשרות לגייס אזרחים לצבא ובכך תהייה הגדלה של הכוח היהודי הלוחם. בנוסף, שלטון ריבוני יוכל להטיל מיסים כדי לממן את הוצאות המלחמה.

נימוקים של המתנגדים להכרזה מיידית להקמת המדינה

- 1 – **קושי פוליטי – בינלאומי** – ארה"ב, המעצמה שאחרי מלחמת העולם השנייה הפכה לחזקה בעולם, הסתייגה מתמיכתה בהקמת מדינה ליהודים בארץ ישראל ותמכה ביוזמת הפשרה של האו"ם (שבו נדרשו שני הצדדים (היהודים והערבים) לא לעשות צעד חד צדדי). לכן, מוטב שלא להסתבך עם המעצמה הגדולה בעולם.
- 2 – **קושי צבאי** – היישוב היהודי היה נתון לסכנת פלישה מצד מדינות ערב בעקבות ההכרזה ואף מדינה לא תיחלץ לסייע ליהודים בזמן מלחמה במידה והיא תפרוץ.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

הנבחרים נדרשו לענות על אחת מהשאלות

שאלה 10 - מקור – עליה וקליטה בשנות חמישים והשישים של המאה ה - 20

סעיף א'

הגורמים לעלייה מארצות אירופה

- מרבית העולים שהגיעו מאירופה בשנים הראשונות היו **ניצולי שואה**. מדובר באנשים שנותרו חסרי בית **ולא רצו להישאר באירופה** ובמקומות שהפכו להיות בתי קברות של משפחתם.
- רבים מן העולים ניצולי השואה, פירשו את החיים במדינה יהודית **כציווי האחרון של הקורבנות ממשפחתם**. מדינת ישראל נתפסה כבית, כפיצוי ותחליף להרס ולאובדן.

הגורמים לעלייה מארצות האיסלאם (מרוקו, עיראק, תימן ופרס)

- **הקמת מדינת ישראל** - הקמת מדינת ישראל נתנה אפשרות ליהודים בארצות האיסלאם לעלות לארץ ולחיות בה.
- **התעצמות הסכסוך הערבי-ישראלי** בשנים שלאחר מלחמת העצמאות, השפיעה על היחס ליהודים בארצות האיסלאם. במדינות אלו התרבו הפגיעות ביהודים.
- **תהליך הדה-קולוניזציה** - תהליך העצמאות של מדינות האסלאם הביא לכך **שהתושבים במדינות הללו חיזקו את הזהות שלהם וראו ביהודים גורם זר שיש להיפטר ממנו** ולכן הרדיפות כלפי היהודים הלכו והתרבו. כתוצאה מכך, העדיפו כמעט כל היהודים לעלות לישראל.

סעיף ב'

מדיניות קליטת העלייה שבאה לידי ביטוי היא כור היתוך.

עם הקמתה של מדינת ישראל, שאפה הנהגת המדינה לעצב את הישראלי החדש – "הצבר". מדיניות זו ביקשה לבצע תהליך של "כור היתוך" של בני היישוב הוותיק עם כל קבוצות העולים וליצור אומה ישראלית אחת שדמותה באה לידי ביטוי בדמות "הצבר". דב"ג, ראש הממשלה ושר הביטחון הראשון, האמין כי יש להנחיל לעולים את מורשת היישוב הוותיק ולחנכם לציונות, חלוציות, אהבת הארץ והמדינה ולערכי התרבות המערבית (האירופאית). כך, לפי דעתו, יקום הישראלי החדש – "הצבר", שיוכשר להגנת המולדת, להתיישבות, לעבודה בבתי חרושת ובחקלאות.

המדינה ביקשה לגרום לעולים להסיר מעליהם את כל הסימנים הייחודיים להם כמו שפה, תרבות ולבוש ולהביאם לידי לשון ותרבות אחת, אזרחות ונאמנות והרגל לחוקים חדשים. מימוש מדיניות "כור היתוך" בה לידי ביטוי בשתי מערכות במדינה – מערכת החינוך וצה"ל. מטרתה של מדיניות "כור היתוך" הייתה לייצר חברה הומוגנית אחת, "להתיך" יחד את כל המרכיבים התרבותיים השונים וליצור תרבות חדשה שאיננה זהה לשום תרבות קודמת. הכוונה הייתה ליצור ישראלי חדש, אנטי גלותי בדמות "הצבר" הלוחם והגיבור.

בפועל, מדיניות "כור היתוך" לא הצליחה לגשר ולהפחית את המתח והניכור בין עולי אירופה לעולי מדינות האיסלאם. למעשה, בני עדות המזרח הם אלו שנאלצו לוותר על המסורת איתם הגיעו ולאמץ את אורחות החיים של עולי אירופה. דבר זה יצר משברים חברתיים רבים. נוצרה תחושה של עליונות תרבותית אחת על האחרת (מדרג תרבותי). אירועי ואדי סאליב והפנתרים השחורים מבטאים את המתח החברתי שנוצר.

בקטע המקור הראשון המדיניות מוצגת בצורה חיובית וטובה.

ציטוט: "לערות את העולה החדש באווירת ארץ ישראל, לחבב עליו את החברה... וליצור על ידי כך חברה אחידה ומאושרת".

בקטע המקור השני מדיניות כור היתוך מוצגת באופן שלילי, קשה ולא פשוט.

ציטוט: "אני חושבת, בראייה לאחור, שה"ישראליות" הזאת הייתה לוחצת מידי... זכור לי שהמריבות עם עם ההורים נבעו מכך שאני הזדהיתי יותר איתך, רינה (המורה של עמליה), מאשר עם הבית. כי אני חשבתי שכל מה שהם הביאו משם הוא איום, גלותי, פרימיטיבי ופסולי".

הסיבות להבדל:

סיבה ראשונה – הקטע הראשון הוא מתוך עיתון שהיה מזוהה עם מפלגת השלטון ולכן החשיבה היא לאומית ולא אישית וכן היא בעד כור היתוך, שהרי מפלגת השלטון היא זו שהנהיגה מדיניות זו. לעומת זאת, הקטע השני הוא שיחה אישית בין מורה לתלמידים שלה כאשר התלמידים הם למעשה יוצאי עדות המזרח כלומר אלו שנדרשו לשנות את תרבותם.

סיבה שנייה – הכתבת של העיתון היא למעשה ילדה ששייכת לאלו שכבר חיו בארץ ולכן נקודת המוצא שלה שונה.

שאלה 11 - תהליך הזה קולוניזציה

סעיף א'

דה קולוניזציה – מצב שבו מדינה חזקה ששלטה על אזור חלש יותר נותנת לו עצמאות. **התפתחות רעיון הלאומיות:** העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו לתרבות ולרעיונות האירופאים, והחלו לפתח תודעה לאומית עצמית, הן בשל השפעות אלה והן כתוצאה מהתנאים הקשים תחת השלטון זה.

משבר כלכלי לאחר מלחמת העולם השנייה: הנזקים הכלכליים והעלות הגבוהה של הלחימה אילצו את מדינות אירופה להשקיע את הון בשיקום עצמי ועל כן לא יכלו להרשות לעצמן להמשיך ולשאת בהוצאות הגבוהות הכרוכות בפיתוח התשתיות במושבות ובהחזקת כוחות צבא ומנהל בארצות אלה. **תפקידו של האו"ם:** הארגון הבינלאומי, שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה, הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות. בעלות הקולוניות התקשו להתמודד בזירה זו, מה גם שהטענה המרכזית הייתה כי השיטה הקולוניאלית מנוגדת לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.

סעיף ב'

מתן עצמאות לקולוניות – היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי. לכן, כאשר הכובשים הקולוניאליים עזבו, הועמקה השנאה כלפי היהודים. גם התחזקות הלאומיות במדינות אלו גרמה להגברת השנאה כלפי היהודים.

השפעת מלחמת העצמאות והקמת מדינת ישראל:

במדינות שהשתתפו ישירות במלחמה נגד ישראל כמו ירדן, מצרים, סוריה, לבנון ועיראק - במדינות אלה הייתה למלחמה השפעה ישירה וקשה על מצב היהודים. בולטת במיוחד מצרים, אשר בה, במקביל לפלישתה לישראל, התערער לחלוטין בסיס הקיום של היהודים, כ-600 מתוכם נאסרו, רכוש רב הופקע ופגיעה פיסית אלימה גבתה מחיר כבד של הרוגים ופצועים.

דרכי התגובה

מרבית היהודים עלו לארץ ישראל כאשר הם יכלו.

שאלה 13 - מלחמת יום הכיפורים (1973)

סעיף א'

1 - החזרת השטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים – במלחמת ששת הימים (1967) כבשה ישראל שטחים נרחבים מידי מדינות ערב: את רמת הגולן מידי סוריה, את שטחי יהודה ושומרון (כולל מזרח ירושלים) מידי ממלכת ירדן ואת חצי האי סיני מידי מצרים. מדינות ערב, ובעיקר מצרים וסוריה, רצו לקבל חזרה את השטחים שישראל כבשה ולכן הן יצאו למלחמה.

2 - נקמה על התבוסה במלחמת ששת הימים – מלחמת ששת הימים (1967) הותירה את מצרים וסוריה המומות לנוכח תוצאותיה. תוצאות המלחמה היו משפילות ביותר עבור מדינות ערב. אנואר סאדאת, נשיא מצרים, הוביל למלחמה בישראל מתוך רצון להשיב למדינות ערב את כבודן הלאומי.

3 – **כישלון (קיפאון) בתהליך מדיני** – בשנים שלפני מלחמת יום הכיפורים יזם אנואר סאדאת, נשיא מצרים, מו"מ עם ישראל שיביא לנסיגת ישראל מתעלת סואץ ומחצי האי סיני ובתמורה ייחתם הסכם שלום בין מצרים לישראל.

סאדאת, כנשיא צעיר וחדש (הוא עלה לשלטון בשנת 1970), ביקש לבסס את שלטונו במצרים ובעולם הערבי, באמצעות הישג מישראל. ישראל, בהנהגתם של ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין, לא האמינה לכוונותיו של סאדאת. היא גם בחרה להתעלם מהחדשנות והתעוזה במדיניותו וראתה בו מנהיג אפור וחלש מול קודמו בתפקיד נשיא מצרים, גאמל עבד אל נאצר (1918 – 1970). ישראל סירבה לסגת מהשטחים שכבשה במלחמת ששת הימים וראתה בהם מרכיב חיוני לביטחונה. משפט ידוע שנאמר באותה תקופה בידי משה דיין: "מוטב שארם א – שיח בלי שלום, מאשר שלום בלי שארם א – שיח".

המטרות שהושגו:

החזרת השטחים – מצרים הצליחה להשיב לעצמה את חצי האי סיני.
נקמה - המצרים טענו שהם השיבו את כבודם כי בתחילת המלחמה הם הסבו לצה"ל אבדות כבדות וכן כבשו שטחים ממזרח לתעלת סואץ.
קיפאון בתהליך המדיני - ישראל הסכימה לקיים מסע ומתן על חצי האי סיני ובסופו של דבר בשנת 1979 נחתם הסכם שלום.

סעיף ב'

תוצאות המלחמה בטווח הקצר

- 1 – **ניצחון צבאי** – על אף ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים, הצליח צה"ל לשנות את מהלך המלחמה, לעבור להתקפה וליצור מהפך במגמת המלחמה. לקראת סוף המלחמה הסתמן ניצחון צבאי ברור של ישראל בכל החזיתות, כאשר צה"ל נערך במרחק של 40 ק"מ מדמשק ו- 101 ק"מ מקהיר.
- 2 – **אבדות רבות** – מחיר המלחמה בישראל היה כבד ביותר: 2,656 הרוגים, 7,251 פצועים, 301 שבויים, עשרות נעדרים וכן אבדות כבדות במטוסים וטנקים.
- 3 – **הרס ציוד צבאי** - המלחמה גרמה להרס רב של ציוד צבאי: טנקים, מטוסים, נשקים ועוד.

הקמת ועדת חקירה ממלכתית – המחאה הציבורית בישראל שהחלה לאחר המלחמה הובילה להקמת ועדת חקירה ממלכתית – **ועדת אגרנט**. הועדה חקרה את מחדלי המלחמה ומסקנותיה הופנו כנגד הדרג הצבאי. הועדה מצאה כשל בתיפקודם של הרמטכ"ל (דוד "דדו" אלעזר), אלוף פיקוד דרום (שמואל גורדיש "גונן"), ראש אמ"ן (אלי זעירא) וסגנו אריה שלו. חלק מהם הודחו מצה"ל וחלק מהם התפטרו.

לגבי הדרג הפוליטי, הועדה לא מצאה כשל תפקודי בפעילותו של שר הביטחון, משה דיין, ובתפקודה של ראש הממשלה, גולדה מאיר. דבר זה יצר מצב שבו נמשכה המחאה הציבורית גם לאחר פרסום מסקנות הוועדה.